



Sygn. akt II CSK 549/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 20 października 2016 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Grzegorz Misiurek (przewodniczący)

SSN Mirosław Bączyk (sprawozdawca)

SSN Antoni Górski

w sprawie z powództwa J. W.

przeciwko Bankowi (...) Spółce Akcyjnej w W. poprzednio Bank (...) Spółka Akcyjna w W.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 20 października 2016 r.,

skargi kasacyjnej strony pozwanej

od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 27 marca 2015 r., sygn. akt I ACa (...),

I uchyla zaskarżony wyrok w punkcie I (pierwszym) podpunkty 1, 3, 4, w punkcie III (trzecim) i IV (czwartym) i oddala apelację;

II zasądza od powoda na rzecz pozwanego kwotę 3 600 (trzy tysiące sześćset) zł tytułem zwrotu kosztów postępowania apelacyjnego;

III zasądza od powoda na rzecz pozwanego kwotę 12 900 (dwanaście tysięcy dziewięćset) zł tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Powód J. W. wystąpił przeciwko pozwanemu Bankowi (...) S.A. o zasądzenie kwoty 154 201,71 zł z odsetkami na podstawie przedstawionych bankowych papierów wartościowych (b.p.w.), wyemitowanych przez ten Bank i nabytych przez powoda. Bank odmawiał wypłaty z powodu utraty ważności tych walorów.

Sąd Okręgowy oddalił powództwo po dokonaniu następujących ustaleń faktycznych.

W postępowaniu karnym przeciwko powodowi określono środek zapobiegawczy w postaci poręczenia majątkowego w wysokości 150.000 zł. Poręczenie to obejmowało przedstawienie przez powoda bankowe papiery wartościowe (b.p.w.), wyemitowane przez Bank (...) S.A. o wartości nominalnej 150.000 zł, które zostały złożone do depozytu sądowego. Były to b.p.w. na okaziciela, emitowane w walucie polskiej, należące do emisji z dnia 15 stycznia 2002 r. (b.p.w. - „Q.”). Powód nabył te papiery w dniu 7 stycznia 2002 r. Podstawą ich emisji były przepisy art. 89 i n. ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. - prawo bankowe (Dz.U. Nr 140, poz. 939 ze zm.; cyt. dalej jako „prawo bankowe z 1997 r.”). Przewidziano zmienną stopę oprocentowania i reguły tego oprocentowania ujawniono na rewersie nabytych walorów, przy czym po upływie 12 miesięcy od chwili sprzedaży b.p.w. nie podlegały już oprocentowaniu. Przewidziano także przyczyny utraty ważności tych walorów: z chwilą wypłaty sumy nominalnej posiadaczowi z odsetkami, po upływie 10 lat od daty emisji włącznie, jeżeli nie zostaną w tym czasie przedstawione do wykupu.

W dniu 12 września 2013 r. wydano powodowi oryginalne b.p.w. z depozytu sądowego i tego samego dnia powód przedstawił je w jednym z oddziałów Banku (...) do wykupu. Odmówiono wykupu tych papierów. W dniu 10 grudnia 2013 r. powód ponownie złożył oryginały b.p.w. w (...) oddziale Banku (...), ale i tym razem odmówiono mu przyjęcia i wykupu tych papierów.

Sąd Okręgowy stwierdził, że sporne b.p.w. wyemitowane zostały na podstawie art. 89 prawa bankowego z 1997 r. i zawierały one wszystkie wymagane

w art. 90 tego prawa elementy formalne. Na rewersie każdego dokumentowego waloru zamieszczono odpowiedni „Regulamin” dotyczący tych papierów. Zgodnie z § 19 tego Regulaminu, przewidziano utratę przez b.p.w. „Q.” ważności po upływie 10 lat od daty ich emisji (tj. od dnia 15 stycznia 2002 r.). Postanowienie to nie było sprzeczne z przepisami art. 89-92 prawa bankowego i przepisami k.c. regulującymi papiery wartościowe (art. 921⁶ - 921¹⁶ k.c.) oraz z zasadami współżycia społecznego. Nie regulowało ono terminu przedawnienia roszczenia wynikającego z b.p.w., natomiast z upływem utraty ważności papieru wartościowego należy łączyć skutek w postaci wygaśnięcia zobowiązania emitenta do tego wykupu. Oznaczało to, że powodowi od dnia 16 stycznia 2012 r. nie przysługuje już roszczenie o wykup i nie powstała kwestia przedawnienia się tego roszczenia. Nie było też podstaw do obrony stanowiska, że po upływie ważności b.p.w. typu „Q.” posiadaczowi takiego papieru przysługiwało roszczenie z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia (art. 405 i 410 k.c.).

Sąd Apelacyjny uwzględnił apelację powoda i zmienił zaskarżony wyrok w ten sposób, że zasądził od pozwanego Banku na rzecz powoda kwotę 150.000 zł z odsetkami do dnia zapłaty, oddalając powództwo w pozostałym zakresie. Oddalił także apelację powoda w pozostałym zakresie, tj. w odniesieniu do odsetek za opóźnienie.

Analizując funkcję bankowych papierów wartościowych, emitowanych na podstawie art. 89-92, Sąd Apelacyjny stwierdził, że papiery te pełnią funkcję inwestycyjną (lokacyjną) dla ich nabywców (wierzycieli banku). Postanowienie § 19 Regulaminu dotyczące b.p.w. należy interpretować w ten sposób, że po upływie 10 lat od dat emisji uprawniony z b.p.w. nie może dochodzić zwrotu zainwestowanego kapitału wraz z odsetkami na podstawie tego dokumentu. Nie oznacza to jednak, że „zainwestowana przez pierwotnego nabywcę kwota pieniędzy przepada po upływie 10 lat od daty emisji, jeżeli (papier) nie zostanie w tym terminie przedstawiony do wykupu”, bowiem takiej interpretacji § 19 Regulaminu sprzeciwia się wspomniana funkcja gospodarcza b.p.w. Ponadto taka interpretacja godziłaby w zasadę ekwiwalentności świadczeń obu stron istniejącego między nimi stosunku obligacyjnego. Nie dałaby się ona pogodzić też z zasadami ochrony konsumenta, skoro doszło w danej sprawie do nabycia

b.p.w. przez powoda jako nieprofesjonalistę. Jeżeli zatem z punktu widzenia przeciętnego konsumenta - nabywcy b.p.w. postanowienie w § 19 Regulaminu nie jest jednoznaczne w rozumieniu art. 385 § 2 k.c., to należy przyjąć, że zainwestowany (przez konsumenta) kapitał stanowi bezpodstawne wzbogacenie banku z chwilą utraty klauzuli b.p.w. na skutek nieprzedstawienia ich do wykupu i jako taki podlega zwrotowi.

Sąd Apelacyjny stwierdził, że w okolicznościach danej sprawy pojawiły wszystkie przesłanki roszczenia z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia (art. 405 k.c. w zw. z art. 410 § 1 i § 2 k.c.). W szczególności właśnie zatrzymanie przez Bank po terminie wykupu kapitału opłaconego przez powoda nie może być uznane za usprawiedliwione prawnie przysporzenie na rzecz Banku i uzasadnia przyjęcie stanu bezpodstawnego wzbogacenia pozwanego kosztem nabywcy b.p.w. Inna wykładnia skutku utraty ważności b.p.w. byłaby sprzeczna z celem umowy zakupu papierów wartościowych (z dnia 7 maja 2003 r.). Celem tej umowy było gromadzenie przez bank kapitału pieniężnego, a także korzystne ulokowanie przez inwestora środków finansowych, a inwestor ten - rozsądnie rzecz biorąc - nie mógł brać pod uwagę ryzyka przepadku pieniędzy. Chodziło tu bowiem o bezpieczną inwestycję, zbliżoną swym charakterem do zakupu obligacji.

Żądanie powoda, obejmujące zwrot funduszy ulokowanych w zakupionych b.p.w., okazało się zatem uzasadnione, ponieważ ostatecznie podstawa prawna świadczenia odpadała w wyniku „ziszczenia się warunku rozwiązującego - utraty ważności b.p.w. „z powodu upływu czasu”.

Sąd Apelacyjny uznał za nietrafny zarzut przedstawienia roszczenia powoda z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia. Wymagalność tego roszczenia pojawia się bowiem w chwili uzyskania wzbogacenia i od tego czasu biegnie termin przedawnienia roszczenia. W rozpoznawanej sprawie początek biegu przedawnienia roszczenia należy liczyć od dnia utraty ważności b.p.w. (tj. od dnia 16 stycznia 2012 r.).

W skardze kasacyjnej pozwanego Banku podniesiono zarzuty naruszenia art. 410 k.c. i art. 120 k.c. w zw. z art. 118 k.c.

Skarżący wnosił o uchylenie zaskarżonego wyroku i orzeczenie co do istoty sprawy ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

1. W rozpoznawanej sprawie podstawowe znaczenie ma właściwa interpretacja § 19 „Regulaminu bankowego papieru wartościowego Q.” Banku (...) SA, zamieszczonego na rewersie nabytych przez powoda dokumentowych b.p.w. tego Banku o różnych nominałach. Zgodnie z tym postanowieniem b.p.w., „Q. traci ważność z momentem wykupu, tj. wypłaty wartości nominalnej wraz z odsetkami lub po upływie 10 lat, licząc od daty emisji włącznie, jeśli nie zostanie w tym terminie przedstawiony do wykupu. Sądy meriti trafnie uznały, że we wspomnianym „Regulaminie” uregulowano podstawowe warunki emisji omawianych b.p.w. (art. 89 ust. 1 prawa bankowego z 1997 r.), przy czym takie warunki mogły pojawić się także w dokumencie stanowiącym wzorzec umowy w rozumieniu art. 384 k.c. i art. 109 prawa bankowego z 1997 r. Wzorzec taki mógł zatem być opracowany przez bank - emitenta i przewidywać szczegółową regulację prawną stosunku obligacyjnego łączącego bank - emitenta z nabywcą papieru i wynikającego z tego papieru. Treść wzorca mogła wiązać nabywcę b.p.w. przy spełnieniu warunków określonych w art. 384 § 1 i § 2 k.c. (w brzmieniu tych przepisów obowiązujących w okresie zawarcia przez powoda z Bankiem umowy nabycia b.p.w. w dniu 7 maja 2003).

2. Jeżeli z punktu widzenia banku - emitenta emisja b.p.w. służyć ma „gromadzeniu przez banki środków pieniężnych w złotych lub w innej walucie wymienialnej” (art. 90 ust. 1 prawa bankowego z 1997 r.), to nabywca b.p.w. może kierować się oczywiście, przede wszystkim potrzebą korzystnego ulokowania kapitału w celu inwestycyjnym. Należy jednak pamiętać o tym, że taki cel może być realizowany w ramach różnej formuły prawnej. W uzasadnieniu zaskarżonego wyroku nie nawiązano do różnych, możliwych wariantów prawnych b.p.w., a mianowicie do tzw. depozytowych i pożyczkowych b.p.w. Nie wskazywano też na możliwość powiązania prawnego b.p.w. z odpowiednią umową bankową (np. umową rachunku bankowego, art. 725 k.c.,

umową rachunku oszczędnościowego, art. 49 ust. 1 pkt 3 prawa bankowego z 1997 r. lub umową depozytu pieniężnego, art. 845 k.c.), które w jakiś sposób ograniczałyby samodzielność prawną b.p.w., m.in. w sferze realizacji wierzytelności pieniężnej posiadacza papieru wobec banku - emitenta, w sferze obiegowości tego papieru i skutków prawnych upływu jego ważności. Należy zaznaczyć, że w poprzednim stanie prawnym (por. np. art. 18 ustawy z dnia 31 stycznia 1989 r. - prawo bankowe, Dz. U. z 1992 r. Nr 72, poz. 359 ze zm.) upoważniono banki do tworzenia m.in. „oszczędnościowych dokumentów na okaziciela” (tzw. bonów oszczędnościowych), które umożliwiały dysponowanie przez posiadaczy bonu określonym wkładem pieniężnym (wierzytelnością), jednakże w ramach istniejącego między pierwotnym kontrahentem banku i bankiem odpowiedniej umowy bankowej (umowy rachunku bankowego; por. np. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2002 r., I CKN 864/00, OSNC 2003, nr 5, poz. 70). Nieprzedstawienie bonu oszczędnościowego do wykupu w odpowiednim terminie łączyło się jedynie z utratą odsetek kapitałowych, ale nie samego kapitału (wkładu) zaangażowanego w nabycie bonu w ramach indywidualnej umowy z bankiem. Okazicielski bon oszczędnościowy umożliwiał jedynie łatwiejsze rozporządzanie zgromadzonym w banku wkładem oszczędnościowym.

3. Z treści postanowienia „Regulaminu bankowego papieru wartościowego Q.” nie wynika, że emisję b.p.w. przez Bank (...) SA powiązano ze wspomnianymi wcześniej stosunkami obligacyjnymi. Wskazują na to przede wszystkim postanowienia regulaminowe dotyczące obrotu emitowanymi walorami, ich oprocentowanie i przedstawienie Bankowi do wykupu. Sporne b.p.w. wyemitowane zostały zatem jako samodzielne prawne walory i one właśnie stanowiły źródło wierzytelności pieniężnej, jaką uzyskał powód jako pierwotny ich nabywca. Wynikająca z tych walorów wierzytelność pieniężna mogła być ukształtowana w treści wzorca umownego (art. 353¹ k.c.) przy zachowaniu konstytutywnych elementów b.p.w. przewidzianych w art. 90 prawa bankowego z 1997 r. W związku z tym, że b.p.w. należy do kategorii tzw. konstytutywnych elementów b.p.w. przedstawianych w art. 90 prawa bankowego z 1997 r. chwilę powstania b.p.w. należy łączyć jednocześnie z chwilą powstania prawa wynikającego z tego papieru.

Wbrew stanowisku Sądu Apelacyjnego, postanowienie § 19 Regulaminu, przewidujące wygaśnięcie wierzytelności (a nie - „przepadek pieniędzy”) posiadacza b.p.w. w razie nieprzedstawienia tego papieru emitentowi do wykupu w ciągu 10 lat od daty emisji (§ 3 Regulaminu), nie może być uznane za niejednoznaczne w rozumieniu art. 385 § 2 k.c. i w związku z tym - tłumaczone na korzyść posiadacza - konsumenta w sposób przyjęty przez Sąd Apelacyjny. Otóż użyta w § 19 Regulaminu formuła „utruty ważności” przez emitowane b.p.w. oznacza właśnie definitywne wygaśnięcie zobowiązania emitenta wobec posiadacza z racji niedopełnienia odpowiedniego, minimalnego aktu staranności ze strony uprawnionego. Nietrafna jest zatem sugestia Sądu, że chodzi tu o skutek ograniczony jedynie do „utruty możliwości dochodzenia praw wynikających z papieru wartościowego” i otwarcie możliwości dochodzenia „zwrotu kapitału po utracie ważności b.p.w.” na podstawie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu w związku z brakiem - zdaniem Sądu - uregulowania tego zwrotu we wspomnianym wzorcu umownym pozwanego Banku. W § 19 Regulaminu „utrutę ważności” przez b.p.w. powiązano także z inną jej przyczyną w postaci wypłaty wartości nominalnej wraz z odsetkami, co z pewnością oznacza definitywne, wygaśnięcie zobowiązania banku wobec posiadacza b.p.w. Ponadto w § 19 Regulaminu nie ma postanowień pozwalających na przyjęcie odpowiedniego prawnego przekształcenia zobowiązania Banku wynikającego z b.p.w. w inne zobowiązanie w razie nieprzedstawienia b.p.w. do wykupu Bankowi w terminie 10 lat od daty emisji tych papierów (art. 506 k.c.).

Należy zatem stwierdzić, że w warunkach emisji b.p.w. (art. 89 ust. 1 prawa bankowego z 1997 r.), mających postać bankowego wzorca umownego, możliwe jest zamieszczenie zastrzeżenia, że nieprzedstawienie przez posiadacza bankowi - emitentowi papieru do wykupu w oznaczonym czasie, powoduje wygaśnięcie zobowiązania wynikającego z tego papieru.

Nieporozumieniem jest motywowanie braku podstaw do „zatrzymania przez bank kapitału wpłaconego przez powoda” „naruszeniem celu umowy zakupu papierów wartościowych”. Obowiązek wykupu przedłożonych bankowi (w odpowiednim czasie) b.p.w. nie wynika z tej umowy, lecz z faktu nabycia emitowanych przez pozwanego Bank b.p.w. reprezentujących określoną wierzytelność.

Wynikające z tych papierów wartościowych zobowiązanie do wykupu zostało poddane osobnemu reżimowi prawnemu, m.in. w postanowieniach wspomnianego Regulaminu, przy czym - jak wyjaśniono - nie sposób twierdzić, że regulacja ta okazała się niejednoznaczna w rozumieniu art. 385 § 2 k.c.

Z przedstawionych względów nie było podstaw do przyjmowania, że pozwany Bank był zobowiązany do zwrotu bezpodstawnie uzyskanej korzyści w rozmiarze odpowiadającej wpłacie dokonanej na nabycie b.p.w. Zarzut naruszenia art. 410 § 2 k.c. okazał się zatem skuteczny, co uzasadniało uchylene zaskarżonego wyroku w pkt I (podpunkty - 1,3,4), w pkt III i IV i oddalenie apelacji powoda. W tej sytuacji zarzut naruszenia art. 120 k.c. w zw. z art. 118 k.c. należy uznać za bezprzedmiotowy, skoro roszczenie kondykcyjne wobec Banku w ogóle nie powstało.

R. G.